

РОЗДІЛ XIII. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ НАУКИ

УДК 347.73; 343.98

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.106>

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГРАЛЬНОГО БІЗНЕСУ ТА ЛОТЕРЕЙ В УКРАЇНІ І ЇХ ВПЛИВ НА ДОКАЗУВАННЯ НЕЗАКОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ АЗАРТНИХ ІГОР, ЛОТЕРЕЙ (СТ. 203-2 КК УКРАЇНИ)

Погорецький М.А.,

*доктор юридичних наук, професор,
проректор з науково-педагогічної роботи
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0003-0936-0929
e-mail: npogoretsky@gmail.com*

Топорецька З.М.,

*доктор юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
наукової лабораторії № 1
науково-організаційного центру
Національної академії Служби безпеки України
ORCID: 0000-0002-2441-4852
e-mail: zoriana_t@ukr.net*

Погорецький М.А., Топорецька З.М. Проблеми правового регулювання грального бізнесу та лотерей в Україні і їх вплив на доказування незаконної діяльності з організації та проведення азартних ігор, лотерей (ст. 203-2 КК України).

Стаття присвячена аналізу базового законодавства, яким регулюються сфери азартних ігор та лотерей, виявлення проблем та прогалин в правовому регулюванні цієї сфери, які впливають на процес доказування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 203-2 КК України та формуванню наукових пропозицій щодо шляхів вирішення цих проблем.

Авторами акцентується увага на тому гральний бізнес завжди був і залишатиметься високоризиковим видом діяльності, який характеризується високим рівнем тіньової сфери, а ряд невирішених проблем правового регулювання сьогодні допомагають нелегальному бізнесу ухилятися від кримінальної відповідальності за здійснення незаконної діяльності, адже ці проблеми не дозволяють органам досудового розслідування встановлювати подію кримінального правопорушення, яка є центральним елементом предмета доказування насамперед під час кваліфікації таких діянь, як: випуск чи проведення лотерей особою, яка не має статусу оператора лотерей;

організація чи функціонування закладів з метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі Інтернет. Як наслідок не більше 10% розпочатих кримінальних проваджень за ст. 203-2 КК України закінчуються винесенням вироку судом.

Автори визнають, що сьогодні обмеження чи заборони в діяльності з організації та проведення азартних ігор не проводили лотерей, а для діяльності та випуску і проведення лотерей заборона проводити азартні ігри не дозволяють зробити однозначний висновок, проводиться лотерея чи азартна гра лише за візуальними ознаками. Тому автори наводять комплекс ознак, які дозволяють відрізнити ці види діяльності.

Також чітко визначено проблеми спеціального законодавства, які регулюють порядки здійснення цих видів діяльності і запропоновано конкретні шляхи вирішення цих проблем для Парламенту, Уряду та КРАІЛ.

Ключові слова: гральний бізнес, азартна гра, лотерея, доказування, предмет доказування, кримінальне провадження.

Pohoretskyi M.A., Toporetska Z.M. Problems of legal regulation of gambling and lotteries in Ukraine and their impact on proving illegal activity in the organization and conduct of

gambling, lotteries (Article 203-2 of the Criminal Code of Ukraine).

The article is devoted to the analysis of the basic legislation that regulates the spheres of gambling and lotteries, the identification of problems and gaps in the legal regulation of this sphere, which affect the process of proving criminal offenses provided for in Art. 203-2 of the Criminal Code of Ukraine and the formation of scientific proposals on ways to solve these problems.

The authors draw attention to the fact that the gambling business has always been and will remain a high-risk type of activity characterized by a high level of the shadow sphere, and a number of unsolved problems of legal regulation today help illegal businesses evade criminal responsibility for carrying out illegal activities, because these problems do not allow pre-trial investigation bodies to establish the event of a criminal offense, which is the central element of the subject of proof, primarily during the qualification of such actions as: issuing or conducting lotteries by a person who does not have the status of a lottery operator; the organization or functioning of institutions for the purpose of providing access to gambling games or lotteries conducted on the Internet. As a result, no more than 10% of criminal proceedings initiated under Art. 203-2 of the Criminal Code of Ukraine end with the court's sentencing.

The authors admit that today restrictions or prohibitions in the activity of organizing and conducting gambling games do not hold lotteries, and for the activity and issuance and holding of lotteries, the prohibition of conducting gambling games does not allow to make an unambiguous conclusion, a lottery or a gambling game is conducted based only on visual signs. Therefore, the authors provide a set of features that allow us to distinguish between these types of activities.

Also, the problems of special legislation that regulate the procedures for the implementation of these types of activities are clearly defined, and specific ways of solving these problems are proposed for the Parliament, the Government and KRAIL.

Key words: gambling business, gambling, lottery, proof, subject of proof, criminal proceedings.

Постановка проблеми. З легалізацією грального бізнесу в 2020 році Законом України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» від 14 липня 2020 року № 768-IX [1] (далі – Закон № 768) дозволено організацію та проведення різних видів азартних ігор, а також суттєво змінено вимоги до випуску та проведення лотерей. З прийняттям Закону №768 також зазнала суттєвих змін і стаття 203-2 Кримінального кодексу (далі – КК) України [2].

Так, якщо до цього часу встановлювалась кримінальна відповідальність лише за зайняття граль-

ним бізнесом (адже весь гральний бізнес був заборонений), то з його легалізацією передбачено кримінальну відповідальність за значно ширший перелік діянь, зокрема:

організацію або проведення азартних ігор без ліцензії на провадження відповідного виду діяльності з організації та проведення азартних ігор, що видається відповідно до закону;

випуск чи проведення лотерей особою, яка не має статусу оператора лотерей;

організацію чи функціонування закладів з метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі Інтернет.

За кілька років дозволу грального бізнесу за даними Комісії з регулювання азартних ігор та лотерей (далі – КРАІЛ) як уповноваженого державного органу у сфері регулювання грального бізнесу та лотерей було видано ліцензії на всі види діяльності у сфері організації та проведення азотних ігор та на гральне обладнання. Частина виданих ліцензій було анульовано за ряд порушень законодавства організаторами азартних ігор.

Щодо лотерейної діяльності, допоки Кабінетом Міністрів України (далі – КМУ) не прийнято ліцензійні умови та нові ліцензії операторам лотерей не видано, тому три оператори лотерей сьогодні легально працюють на підставі норм абзацу другого частини другої статті 15 Закону України «Про державні лотереї в Україні» від 6 вересня 2012 року № 5204-VI (далі – Закон № 5204), згідно якої у разі відсутності нормативно-правових актів, необхідних для отримання нових ліцензій, оператори лотерей, що провадили діяльність з випуску і проведення державних лотерей до моменту набрання чинності цим Законом на підставі виданих ліцензій, продовжують свою діяльність до отримання нових ліцензій, але не більше як на три місяці з моменту набрання чинності зазначеними нормативно-правовими актами [3].

Таким чином легальний ринок азартних ігор та лотерей є невеликий і всю інформацію про організаторів азартних ігор, місця провадження діяльності, адреси вебсайтів тощо можна отримати на офіційному вебсайті КРАІЛ. КРАІЛ також постійно вносить подання до постачальників послуг хостингу, на технічних засобах яких розміщені вебсайти, з використанням яких організуються, проводяться азартні ігри чи надається доступ до них без відповідної ліцензії, обмежити доступ на (з) території України, про блокування доступу з території України до таких вебсайтів. Правоохоронні органи чи не щодня звітують про закриття нових нелегальних гральних закладів. Проте масштаби нелегального грального бізнесу не зменшуються.

Гральний бізнес завжди був і залишатиметься високоризиковим видом діяльності, але водночас і високоприбутковим [4, с. 227]. Сьогодні в правому регулюванні цієї сфери залишається ряд невирішених проблем, а сам ринок грального бізнесу

характеризується високим рівнем тіньової сфери, оскільки недоліки правового регулювання допомагають нелегальному бізнесу ухилятися від кримінальної відповідальності за здійснення незаконної діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням правового регулювання грального бізнесу та лотерей, а також протидії незаконній організації та проведенню азартних ігор та лотерей в різні роки була присвячена увага багатьох вітчизняних вчених з різних галузей знань юридичної науки, зокрема: дослідженню феномену гри в цілому та азартної гри зокрема присвячені роботи науковців різних періодів розвитку суспільства та різних галузей знань, зокрема, А. Адлера, Е. Берна, Д. Бернуллі, Є. Букатова, Л. Вітгенштейна, Д. Гетманцева, К. Грооса, В. Даля, Р. Кайуа, Є. Ковтуна, В. Леготкіна С. Ожегова, С. Осики, З. Фрейда, Й. Хейзінги, Г. Холла, К. Хорні, Ф. Шелінга та багатьох інших.

Дорогих В.М. першим в Україні провів на рівні дисертаційного дослідження у 2004 році провів комплексне дослідження питання адміністративно-правового регулювання грального бізнесу. Вказана робота була вкрай цінною в той час, оскільки як ми зазначали вище, в цей період гральний бізнес розвивався безконтрольно без будь-яких дієвих засобів державного регулювання [5]. Майданик Н.І. досліджував цивільно-правову природу договору азартних ігор [6], Гетманцев Д.О. обґрунтовував необхідність врегулювання грального бізнесу за допомогою імперативних методів фінансового права, а не диспозитивних методів цивільного права [7], Лиськов М.О. визначав особливості адміністративно-правового регулювання лотерейної сфери [8]. Сергієнко І.В., Фомін І.Ю., Хорольський Р.Б. досліджували правове регулювання грального бізнесу: європейський досвід, практика в пострадянських країнах [9].

Оскільки в 2009 році гральний бізнес в нашій країні було заборонено, більшість дисертаційних досліджень присвячувались боротьбі з незаконним гральним бізнесом: Філютович-Герасименко В.С. розглядав питання адміністративно-правових засад протидії незаконному гральному бізнесу [10], Петричко Н.О. досліджувала питання кримінального-правового та кримінологічного дослідження незаконних азартних ігор [11], Савченко А.В. звертав увагу на кримінально-правову кваліфікацію нелегального грального бізнесу [13, с. 40–44], Рябчук С.В. розглядав кримінологічну характеристику та запобігання незаконному гральному бізнесу [13], ми досліджували питання особливостей розслідування злочину зайняття гральним бізнесом [14].

Після легалізації грального бізнесу в 2020 році багато робіт було присвячено питанням правового регулювання організації та проведення азартних ігор та лотерей: Профатіло К.В. досліджував адмі-

ністративно-правові засади діяльності КРАІЛ [15], Костюченко О.Д. досліджує питання механізмів державного регулювання ринку азартних ігор і лотерей в Україні [16]. Бодров Ю.В., Гетманець О.П., Гладун О.З., Михайлова В.Д., Музичук О.М., Пиняга Р.О., Популях О.В., Рябчук С.В., Торгашова К.О., Шатрава С.О. та багато інших розглядали питання доцільності легалізації грального бізнесу, моделі та засобів державного регулювання грального бізнесу.

Проте після легалізації грального бізнесу і досі залишаються серйозні проблеми з доказуванням фактів вчинення кримінальних правопорушень за ст. 203-2 КК України, що пов'язано з недосконалістю адміністративно-правового регулювання сфери азартних ігор та лотерей, а також недостатнє методологічне забезпечення працівників правоохоронних органів у питаннях виявлення, розслідування та розкриття цієї категорії кримінальних правопорушень. Дослідження впливу недоліків адміністративно-правового регулювання сфери грального бізнесу і його впливу на процес доказування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 203-2 КК України допоки в юридичній науці не досліджувались.

Метою статті є аналіз базового законодавства, яким регулюються сфери азартних ігор та лотерей, виявлення проблем та прогалин в правовому регулюванні цієї сфери, які впливають на процес доказування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 203-2 КК України та формування наукових пропозицій щодо шляхів вирішення цих проблем.

Виклад основного матеріалу дослідження та його основні результати.

Аналіз ефективності досудового розслідування за ст. 203-2 КК України.

Ефективність розслідування та результативність доказування будь-якого кримінального провадження можливо оцінити за даними офіційної статистики. Так, кількість кримінальних проваджень щодо статті 203-2 КК України та кількість переданих до суду суттєво відрізняється, що свідчить про проблеми доказування вказаних фактів незаконної діяльності на досудовому розслідуванні. Якщо ж звернути увагу на статистику співвідношення судового розгляду вказаних кримінальних проваджень, ситуація ще більш невтішна для держави, адже ресурс витрачається на організацію досудового розслідування і судовий розгляд кримінальних проваджень, а по факту судові рішення виносяться по менш як 10% розпочатих кримінальних проваджень за ст. 203-2 КК України. Такі дані вказують, що вкрай невелика кількість кримінальних проваджень, які вже були передані до суду, закінчуються винесенням обвинувального вироку, що свідчить про те, що існують серйозні проблеми з формуванням правової позиції обвинувачення в суді.

За даними Звіту про єдині кримінальні правопорушення в державі у 2021 році обліковано 267

кримінальних проваджень за ст. 203-2 КК України, 58 особам повідомлено про підозру, але лише 44 справи направлено до суду з обвинувальним актом. Натомість по 464 провадження закрито, а по 220 рішення не прийнято [17]. За 2021 рік у провадженнях судів першої інстанції перебувала 231 справа, 68 надійшло в звітному періоді, розглянута 71 справа, а з постановленням вироку – 13 (засуджено 19 осіб), 55 закрито, 3 повернуто прокурору, 160 справ залишилось нерозглянутими [18].

У 2022 році обліковано лише 174 кримінальних правопорушення і лише 7 особам повідомлено про підозру. При цьому, лише 4 справи направлено до суду з обвинувальним актом. По 68 провадження закрито, а по 168 рішення не прийнято [19]. За 2022 рік у провадженнях судів перебувало 184 справи, 43 надійшло в звітному періоді, 29 справ розглянуто, з них 14 з постановленням вироку (засуджено 15 осіб), 1 повернута прокурору, 7 закрито, 155 справ залишилось нерозглянутими [20]. За даними апеляційного суду в 2022 році апеляційними судами переглянуто 4 справи за ст. 203-2 КК України і по всіх 4 змінено рішення суду, по 3 – у зв'язку з істотним порушенням КПК України [21].

За 2023 рік обліковано 164 кримінальних правопорушень, 25 особам повідомлено про підозру. При цьому лише 17 справ передано до суду з обвинувальним актом. По 83 справах провадження закрито, а по 146 – рішення не прийнято [22]. За 2023 рік судами у судах перебувало 208 справ, 52 надійшло в звітному періоді, розглянуто 31 справу, по 19 постановлено вирок (24 особи засуджено), 2 повернуто прокурору, 8 – закрито, 177 справ залишилось нерозглянутими [23]. За 2023 рік апеляційними судами переглянуто 15 рішень судів першої інстанції, 10 – залишено без змін.

Така ситуація вкрай негативно впливає на економічну безпеку нашої держави, адже гральний бізнес без належного державного регулювання завжди був бізнесом для організованої злочинності [24, с. 135], інструментом для легалізації злочинних доходів, корупційних доходів [25, с. 293], а з початком повномасштабного вторгнення почав активно використовуватись для фінансування підривної діяльності агентів країни-агресора на території нашої держави.

Проблеми встановлення події кримінального правопорушення за ст. 203-2 КК України в частині розмежування азартних ігор та лотерей.

Якщо з незаконними азартними іграми, які проводяться в наземних гральних закладах все зрозуміло правоохоронним органам (вказана стаття віднесена до підслідності Бюро економічної безпеки), то проблеми з доказуванням фактів вчинення злочину, передбаченого статтею 203-2 КК України зазвичай виникають під час здійснення діяльності в мережі Інтернет або під час розмежування азартних ігор і лотерей.

Так, для доказування фактів незаконної організації та проведення азартних ігор в наземних гральних закладах необхідним є встановлення адреси грального закладу, виявлення та вилучення грального обладнання і фіксування фактів прийняття коштів від гравця за участь в азартних іграх. В цілому всі ці факти вдається встановити під час огляду або обшуку приміщень грального закладу, допиту свідків та підозрюваних (гравців в гральному закладі, осіб, які проживають чи працюють поряд, працівників грального закладу) [26, с. 155; 27, с. 202].

Основні проблеми з доказуванням фактів незаконної організації та проведення азартних ігор та лотерей виникають під час доказування фактів випуску чи проведення лотерей особою, яка не має статусу оператора лотерей або організації чи функціонування закладів з метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі Інтернет.

Слід звернути увагу, що наразі відповідно до чинного законодавства України лотерея не є азартною грою. Але, враховуючи, що і лотереї і азартні ігри є іграми на гроші, вони мають ряд спільних ознак [28, с. 100], що створює складнощі у їх розмежуванні під час вирішення питання про початок кримінального провадження та на початковому етапі розслідування. На нашу думку, до ігор на гроші відносяться: лотереї, парі, азартні ігри [29, с. 14]. Таким чином, лотерея та азартна гра, як ігри на гроші, містять певні спільні ознаки, такі як: ставка (платність участі), виграш (можливість отримати виграш у разі визнання переможцем), випадковість визначення переможців, проведення гри за конкретними завчасно визначеними організатором (оператором) гри правилами. Проте лотерея має ряд загальних ознак, які відмежовують її від азартних ігор: публічність розіграшу, масовість участі, формування виграшного (призового) фонду і встановлення обов'язкового мінімального відсотка відрахування до нього, соціальна спрямованість, низькі ризики формування ігрової залежності через наявність мінімального інтервалу між іграми тощо.

На жаль, чинне законодавство України сьогодні містить ряд проблем (прогалин, суперечностей) у правовому регулюванні сфер грального бізнесу та лотерей, що практично суттєво ускладнюють їх розмежування. Крім того, непослідовна державна політика також не сприяє вирішенню цих проблем.

Центральним елементом предмету доказування будь-якого кримінального правопорушення згідно п. 1 ч. 1 ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) є подія кримінального правопорушення [30–33]. Поняття «організація та проведення азартних ігор», а також «організація чи функціонування закладів з метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які

проводяться в мережі Інтернет» в законодавстві не визначені, що суттєво ускладнює процес встановлення події кримінального правопорушення щодо незаконних азартних ігор.

Щодо лотерей, Закон № 5204 визначає, що проведення державних лотерей – це господарська діяльність оператора державних лотерей, яка включає випуск державної лотереї, прийняття ставок у державну лотерею, проведення розіграшів призового (виграшного) фонду державної лотереї, виплату призів та інші операції, що прямо або опосередковано забезпечують проведення державних лотерей. Випуск державних лотерей згідно ч. 3 ст. 6 Закону № 5204 є одним з напрямків діяльності операторів державних лотерей і полягає у розробленні та затвердженні умов проведення державних лотерей. Але вказана конструкція не може бути застосована до інших лотерей (крім державних), у тому числі незаконних. Ситуацію ускладнює також відсутність затверджених відповідно до вимог Закону № 5204 ліцензійних умов провадження господарської діяльності з випуску та проведення лотерей, які були розроблені КРАІЛ, але досі не прийняті Урядом. Таким чином сьогодні доказування події кримінального правопорушення можна побудувати лише на основі встановлення ознак організації чи проведення певних видів азартних ігор, адже вимоги до здійснення різних видів діяльності у сфері азартних ігор містяться в Законі № 768 та в прийнятих ліцензійних умовах для кожного виду діяльності. Щодо лотерей доказування події кримінального правопорушення можна побудувати лише на загальних визначеннях Закону № 5204 і виокремлених з нього ознаках лотереї.

Проте наразі вкрай складно розмежувати незаконну діяльність щодо організації та проведення азартних ігор і щодо випуску чи проведення лотерей. Довести факти незаконного випуску та проведення лотерей організаторами азартних ігор чи факти незаконної організації чи проведення азартних ігор операторами лотерей практично неможливо.

Зокрема, у статті 7-1 Закону № 5204 забороняється використання гральних автоматів як лотерейного обладнання та розміщення лотерейного обладнання в обладнанні, що своїм зовнішнім виглядом відповідає гральним автоматам. Гральний автомат відповідно до Закону № 768 – це спеціальне технічне обладнання, що призначене та/або використовується для проведення азартних ігор, результат яких визначається без участі працівників організатора азартних ігор або інших осіб виключно шляхом використання генератора випадкових чисел. Оскільки гральні автомати на сьогодні підлягають сертифікації, можливо встановити, чи є конкретне обладнання гральним автоматом.

Проте законодавством не встановлено заборони щодо використання іншого грального обладнання чи його частин (гральних столів, гральних костей, карт, рулетки тощо). При цьому, до грального обладнання віднесено крім гральних автоматів ще онлайн-систему організатора азартних ігор, гральні столи (у тому числі з кільцем рулетки), *інше спеціальне механічне, електричне, електронне чи інше технічне обладнання або пристрій, що призначені та/або використовуються для організації та/або проведення азартних ігор* (курсив наш – М. П., З. Т).

Проблему мала б вирішити сертифікація грального обладнання, але наразі сертифікації підлягають лише: гральні автомати, гральні столи, в тому числі з кільцем рулетки, онлайн-система організатора азартних ігор та шафл машини (машини для перемішування карт) [34]. Це й же виключний перелік грального обладнання підлягає інспектуванню з метою оцінки та визначення відповідності грального обладнання технічним вимогам, у тому числі, встановлених для такого грального обладнання Законом України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» [35]. Все інше гральне обладнання (переліку якого на сьогодні немає ні в законі, ні в підзаконних нормативно-правових актах) може використовуватись для організації та проведення азартних ігор без будь-яких додаткових дозвільних процедур. Тому неможливо сьогодні зробити висновок, чи є певне обладнання, якого немає в переліку вище, гральним.

Відповідно до Закону № 5204 термінал електронної системи прийняття ставок – це програмно-технічний комплекс, який призначений для реєстрації здійснених розповсюджувачем операцій з прийняття ставок у державні лотереї, перевірки виграшності лотерейних білетів або інших засобів, які засвідчують участь у грі, виплати виграшів та передачі інформації про здійснені операції до центральної електронної системи. Лотерейне обладнання підлягає оцінці відповідності або науково-технічній експертизі на наявність незадекларованих функцій відповідно до законодавства України (статті 7-1 Закону № 5204). Але вказана вимога набирає чинності через один рік після прийняття технічного регламенту лотерейного обладнання або встановлення вимог для проведення оцінки відповідності, чого наразі не зроблено.

Таким чином, керуючись нормами законів сьогодні неможливо розмежувати термінал електронної системи прийняття ставок чи інше лотерейне обладнання та інше гральне обладнання (яке не визначено в законі № 768). Призначення судової товарознавчої, комп'ютерно-технічної чи інших видів експертиз в кримінальному провадженні не дасть відповіді на питання, чи є певне обладнання гральним чи лотерейним (крім грального облад-

нання, яке пройшло сертифікацію та інспектування як гральне обладнання). Тому формування обґрунтованої підозри (обвинувачення) [36, с. 37] за ст. 203-2 КК України на підставі встановлення факту використання певного типу обладнання для проведення азартних ігор чи лотерей лише за його зовнішнім виглядом є неможливим. Необхідне встановлення комплексу ознак певного виду діяльності.

Щодо заборони у вимогах до лотерейного обладнання відтворення в будь-якій формі процесу прокручування барабанів, який зовнішньо імітує процес розіграшу на гральному автоматі (стаття 7-1 Закону № 5204). Слід звернути увагу, що сьогодні у світі існують різні моделі ігрових автоматів з різними назвами, які не обмежуються процесом прокручування барабанів (як в класичних слот-машинах), а можуть передбачати різні форми візуалізації (покерні автомати, Electronic Gaming Machine) тощо. Процес прокручування барабанів відтворюється на класичних слотах і складається, як правило з декількох (3, 5 чи більше) коліс, що обертаються (барабанів) у вертикальній площині незалежно один від одного і паралельно один одному. На барабани нанесені різні картинки-символи (фрукти, гроші, тварини тощо). Виграшна ігрова комбінація визначається в правилах проведення конкретної азартної гри і може визначатись співпадінням певної комбінації символів по горизонталі чи діагоналі.

Сьогодні в Україні законодавчо не встановлені вимоги до процесу розіграшу на гральному автоматі та процесу прокручування барабанів. Відповідно до Закону № 768 гра на гральному автоматі – азартна гра, що проводиться з використанням грального автомата і в якій імовірність виграшу (призу) та його величина визначаються генератором випадкових чисел; гральний автомат – спеціальне технічне обладнання, що призначене та/або використовується для проведення азартних ігор, результат яких визначається без участі працівників організатора азартних ігор або інших осіб виключно шляхом використання генератора випадкових чисел; генератор випадкових чисел – складова частина (пристрій, програмний модуль, у тому числі віддалений) гральних автоматів та онлайн-систем організаторів азартних ігор, що під час проведення азартних ігор із застосуванням зазначених систем, грального обладнання створює послідовність не пов'язаних між собою чисел та забезпечує випадковий характер виграшу (призу).

Таким чином, на гральному автоматі може бути відтворена будь-яка візуалізація розіграшу, а не лише прокручування барабанів. Єдина умова – ч. 2 ст. 27 Закону № 768 передбачає, що не допускається проведення азартних ігор, що мають ознаки лотереї, у тому числі прийняття ставок на результати розіграшів лотерей, тому відкри-

те стирання лотерейного білета чи відтворення процесу розіграшу з лототроном може свідчити про проведення гри, яка має ознаки лотереї. Але, якщо говорити про ліцензіата (легального організатора азартних ігор), то тут мова йде не про незаконне проведення лотерей, відповідальність за яке передбачена в ст. 203-2 КК України, а про порушення вимог ч. 3 ст. 27 Закону № 768.

Для лотерейних терміналів передбачено також, що вони не повинні містити в собі приладів та/або програм, які самостійно визначають результат розіграшу лотереї або розмір виграшу учасника, відтворюють (трансляють) процес розіграшу, а також не можуть бути з'єднаним з такими пристроями та/або програмами (крім з'єднання з центральною електронною системою (далі – ЦЕС) державної лотереї). Якщо ж лотерейний термінал відтворює процес розіграшу через з'єднання з ЦЕС в будь-якій іншій формі, крім прокручування барабанів, то це також не заборонено. Тому лише за візуальною ознакою сьогодні неможливо відрізнити азартну гру на гральному автоматі і гру в лотерею на лотерейному терміналі, який відтворює процес розіграшу з ЦЕС. Слід оцінювати в сукупності процес організації гри на гроші.

Так, гральний автомат активується від дій гравця і результат гри невідомий наперед, він визначається в процесі розіграшу з використанням генератора випадкових чисел, розмір виграшу також зазвичай не фіксований, а змінюється. Якщо ж говорити про розіграш миттєвої лотереї на лотерейному терміналі, то сам термінал не містить генератора випадкових чисел, який би визначав результат розіграшу, результат розіграшу відомий до початку гри, оскільки виграшність білета закладена на етапі його виготовлення (генерації) і результат гри може бути отримано гравцем без проведення візуального розіграшу лотерейного білета, виграш в лотерею також фіксований (визначений на етапі виготовлення білета) і не залежить від дій гравця. При цьому сам термінал не може містити в собі пристроїв для такого розіграшу, а може лише трансляти дані з ЦЕС. Саме за сукупністю всіх ознак можливо дати правильну оцінку події кримінального правопорушення: має місце організація або проведення азартної гри чи має місце випуск чи проведення лотереї.

Окремо слід також розглянути питання заборони проведення державних лотерей, які мають ознаки, у тому числі візуальні, азартних ігор у казино (циліндричних ігор (рулетка), ігор в кості, або відтворюють в будь-якій формі процес прокручування барабанів, який зовнішньо імітує процес розіграшу на гральному автоматі) (частина десята статті 9 Закону № 5204), оскільки сьогодні поширення набули азартні ігри та лотереї саме в мережі Інтернет. Тут слід звернути увагу, що мова йде лише про азартні ігри казино і ті, які вказані в дужках. Але відповідно до Закону № 768 азартні

ігри казино – це циліндричні ігри (рулетка), ігри в карти (у тому числі гра в покер), ігри в кості, ігри на гральних автоматах. При цьому слід враховувати, що в казино має бути встановлене спеціальне гральне обладнання, на яке отримується ліцензія, таке обладнання підлягає сертифікації та інспектуванню.

Про ігри в карти для лотерей в ч. 10 ст. 9 Закону № 5204 прямої заборони не передбачено як і не згадується про букмекерську діяльність чи покер, отже візуально лотерея може використовувати гральні карти і візуально може бути схожа на ці види азартних ігор, тому дуже важливо оцінювати інші ознаки діяльності в сукупності.

Вимоги до азартних ігор казино в мережі інтернет встановлені в ст. 30 Закону № 768. Зокрема, організатор азартних ігор казино в мережі Інтернет може організовувати та проводити виключно азартні ігри казино, визначені цим Законом, через вебсайт, зазначений у реєстрі. Забороняється проведення азартних ігор, що мають ознаки лотереї, у тому числі прийняття ставок на результати розіграшів лотерей. Тому для правильного опису події кримінального правопорушення слідчому вкрай важливо розписати діяння і правильно кваліфікувати, що мало місце: проведення лотерей чи азартних ігор в мережі Інтернет.

Циліндрична гра (рулетка) – це азартна гра, гравці якої, визначаючи комбінації чисел, символів, кольорів чи інших знаків за допомогою пристрою, що обертається, виграють залежно від розміру зробленої ними ставки та встановленого до початку гри коефіцієнта обчислення суми виграшу (призу). В лотереї також є пристрій, що обертається, зазвичай в тиражних лотереях використовується спеціальний лототрон (колесо), в який завантажуються кульки з номерами і таким чином визначається виграшна ігрова комбінація. Тому, для того, щоб зробити висновок, що проводиться циліндрична азартна гра (рулетка), повинен бути спеціальний гральний стіл з кільцем рулетки (гральний стіл з кільцем рулетки – це спеціально обладнаний стіл з одним гральним полем та пристроєм, що приводиться в дію представником організатора азартної гри та на якому може проводитися одночасно лише один сеанс гри в циліндричну гру (рулетку) з одним або кількома гравцями). Таким чином для кваліфікації діяння як проведення азартних ігор казино, а саме циліндричних ігор (рулетки) на вебсайті має бути відтворено гральний стіл з кільцем рулетки та розіграш з її використанням.

Гра в кості згідно Закону № 768 – це гра, результат якої визначається залежно від певної комбінації чисел (символів, знаків), що випадає на костях, згідно з правилами проведення відповідної азартної гри. Під костями для цілей цього Закону розуміється будь-яка річ, що використовується для гри в кості та містить відповідні символи

або знаки. Звісно вказане визначення є вкрай загальним, тому гра в кості також повинна оцінюватися в комплексі з гральним обладнанням: якщо вона проводиться на спеціальному гральному столі казино, тоді її можна віднести до азартних (але в комплексі з оцінкою інших ознак, про які ми вказуємо нижче). Якщо ж використовуються гральні кості (кубики) для певної гри без грального столу, можна говорити про інші настільні ігри, які не є азартними (нарди, монополія, бродилки тощо). При візуалізації проведення розіграшу лотереї в мережі інтернет також можуть бути використані кості, але без грального столу.

Візуалізація гри з використанням гральних карт для лотерей не заборонена. Але гра в карти як азартна гра – гра, результат якої визначається залежно від певної комбінації гральних карт згідно з правилами проведення відповідної азартної гри. При цьому, в казино для гри в карти використовуються спеціальні гральні столи. Так, гральний стіл – це спеціально обладнаний стіл з одним гральним полем, на якому незалежно від кількості гравців може проводитися одночасно лише один сеанс однієї азартної гри, в якій організатор азартних ігор виступає гравцем через своїх представників або спостерігачем. Відповідно, якщо візуально відтворена гра на гральному столі з використанням гральних карт можна робити висновок про проведення азартної гри в казино в мережі Інтернет. Якщо ж відтворена інша гра хоча, навіть з використанням гральних карт, але без використання грального столу, то це не відноситься до азартних ігор казино в мережі Інтернет.

Щодо заборони лотерей в мережі Інтернет, які відтворюють в будь-якій формі процес прокручування барабанів, який зовнішньо імітує процес розіграшу на гральному автоматі. Звертаємо увагу, що заборона діє лише на прокручування барабанів, інша візуалізація дозволена. Що таке прокручування барабанів на гральному автоматі, як ми вже зазначали вище, чинним законодавством не визначено. Якщо звернути увагу на зарубіжний досвід використання ігрових автоматів, то мова йде про процес прокручування барабанів відтворюється на класичних слотах і складається, як правило з декількох (3, 5 чи більше) коліс, що обертаються (барабанів) у вертикальній площині незалежно один від одного і паралельно один одному і результат гри визначається комбінацією символів, які випадуть після зупинки всіх коліс (барабанів). Будь-яка інша візуалізація розіграшу при проведенні лотерей, визначення результату від випадіння певних символів (цукерок, фруктів, букв, цифр), випадіння певної кількості монет тощо дозволена. Тому для опису події кримінального правопорушення слід керуватись комплексом ознак, які відрізняють діяльність з проведення азартних ігор від діяльності з проведення лотерей.

Європейський досвід правового регулювання азартних ігор та лотерей.

Наразі миттєві лотереї в мережі Інтернет є доволі популярними у Європі. Так, за даними Асоціації Європейських державних лотерей [37] у 2022 році, із 31 Європейських країн, які прийняли участь у опитуванні, у 21 країні, тобто у 67% країн, проводились миттєві лотереї в мережі Інтернет. Серед таких країн можна назвати Бельгію, Данію, Фінляндію, Німеччину, Італію, Іспанію, Латвію, Литву, Польщу тощо. У вказаній 21 країні 43 оператори лотерей проводили миттєві лотереї в мережі Інтернет.

Звертаючись до європейського досвіду, слід звернути увагу, що більшість країн, в яких популярні азартні ігри та лотереї в мережі Інтернет, почали приймати спеціальне законодавство щодо онлайн ігор (дистанційних ігор).

Наприклад, відповідно до § 12а Федерального закону від 28 листопада 1989 р. про регулювання азартних ігор **Австрії** [38] з останніми змінами, які було внесено в 2022 році, визначає електронні лотереї як розіграші, в яких гравець бере безпосередню участь у грі за допомогою електронних носіїв, а рішення щодо результатів гри приймається централізовано та надається через електронні носії. При цьому ігри на гральних автоматах визначаються ігри, коли рішення про результат гри приймається не централізовано, а механічним або електронним пристроєм у самому ігровому автоматі. Федеральний міністр фінансів уповноважений більш детально регулювати конструкцію та ігрові характеристики ігрових автоматів, а також визначати обов'язки запису та зберігання. Для ігрових автоматів діє заборона ігрового контенту з агресивними, насильницькими, кримінальними, расистськими чи порнографічними зображеннями. Після двох годин безперервної гри гравця ігровий автомат вимикається (фаза охолодження).

Згідно Закону **Чехії** про азартні гри № 86/2016 Sb від 26 травня 2016 року лотерею віднесено до азартних ігор і дозволено миттєві онлайн лотереї, але при цьому можна зробити ставку лише на одну миттєву онлайн лотерею, неможливо зробити ставку на іншу, поки не закінчиться розіграш однієї. Розіграш наступної лотереї має бути повелено не раніше як через дві секунди після ставки [39].

Закон про лотерею **Фінляндії** зі змінами від 22 грудня 2021 року № 1284/2021 дозволяє розповсюдження лотерей через лотерейні білети в електронній формі, а також електронні розіграші. Особливих вимог чи обмежень не передбачено [40].

Словенія має окремі Правила проведення азартних ігор через мережу Інтернет або інші засоби телекомунікацій зі змінами № 113/23 від 10 листопада 2023 року [41].

Важливо звернути увагу на закон **Чорногорії** про ігри на щастя (ігри на гроші) [42]. Вони поділяються на ігри випадку та ігри удачі. Ігри випадку – різні лотереї, ігри удачі – ігри казино та гральні автомати. Дозволено проведення відеолотерей та лотерей в мережі інтернет чи з використанням телефонів [42]. Обов'язковою умовою правил проведення лотерей є вимоги до проведення розіграшу для кожної лотереї.

В **Нідерландах** діє окремий указ про дистанційні азартні ігри [43] додатково до закону про азартні ігри [44], які поширюється на проведення азартних ігор. Діє заборона для учасників азартних ігор проводити лотереї, а також прийняті окремі Правила дистанційного проведення азартних ігор, де вписані критерії, при яких азартна гра може визнаватись лотереєю.

Зокрема згідно статті 2.3 Правил дистанційного проведення азартних ігор

власник ліцензії не може організовувати азартних ігор, які, на думку правління, є лотереєю. При оцінці азартної гри до складу ради директорів у будь-якому випадку входять: учасники азартної гри, а також роль власника ліцензії; вплив гравця на момент визначення розміру ставки; вплив гравця на початок азартної гри; випадковий спосіб відбору переможців; співвідношення між ставками гравців і складом призового фонду; момент визначення розміру ставки, надбавок або розкладу ставок, а також оголошення про це; результат азартної гри, а також його оголошення; період між початком видачі лотерейних білетів або сертифікатів учасників і результатом гри, а також оголошенням про результат гри; інші критерії, які можуть вказувати на те, що азартна гра є лотереєю [45]. Далі правилами передбачено, що оригінатор азартної гри обов'язково використовує надійні генератори випадкових чисел.

У **Словаччині** діє пряма заборона операторам азартних ігор, крім національної лотерейної компанії, проводити азартні ігри, подібні до державної лотереї або взаємозамінні з нею [46].

Законом **Румунії** визначено відеолотерейні ігри, які відбуваються у фізичній присутності гравців, де ігровий носій має бути підключений до центрального сервера, на якому працює ігрова програма, який підтверджує виграш і без якого не можна грати в гру. Це ігри типу лото, під час яких виграші отримуються випадковим чином, результат участі в грі відкривається гравцеві через термінал відеолотереї, спритність або здібності гравця не впливають/не мають значення для отримання виграшу. Також передбачені ігри в лото – на відстані – організовані та передаються за допомогою будь-якої системи зв'язку, відповідно: Інтернету, систем фіксованого або мобільного телефону та будь-яких інших систем передачі, які складаються з розіграшів чисел, літер, квитків або символів, незалежно від процедури та ха-

рактеристики засобів, що використовуються для проведення розіграшів, якими можуть бути: урни, колеса, чашки та інші подібні засоби [47].

В Законі про азартні ігри **Естонії** визначено, що азартні ігри - ігри, результат яких залежить від випадку і які проводяться за допомогою механічного чи електронного пристрою або за посередництва організатора гри; лотереї - ігри, результат яких залежить від випадковості, у яких виграшний фонд становить до 80 відсотків вартості реалізації тиражу лотерейних білетів, а результат гри оголошується не більше трьох разів на день або стає зрозумілим, коли відкривається ігрове поле, розташоване на лотерейному квитку. Дистанційна азартна гра – це організація азартної гри таким чином, що результат гри пояснюється на електронному пристрої, а гравець може брати участь у грі за допомогою електронних засобів

зв'язку, включаючи телефон, Інтернет та медіа-сервіси. В законі передбачено окремий розділ, який регулює питання проведення дистанційних азартних ігор [48].

Розмежування азартних ігор та лотерей

Оскільки чинне законодавство містить фрагментарні і неточні ознаки, які не дозволяють чітко розмежувати азартну гру і лотерею лише на підставі візуальних ознак, необхідно визначити комплекс ознак, на підставі яких може бути прийнято рішення, проводиться лотерея чи азартна гра. Оскільки, як ми зазначали раніше, і лотерея і азартна гра є іграми на гроші, то частина ознак у них буде спільна. Тому важливо зосереджувати увагу на відмінних ознаках. Нижче наводимо таблицю ознак, які є спільними та які дозволяють розмежувати ці види діяльності в мережі Інтернет.

Азартна гра в мережі інтернет	Миттєва лотерея в мережі Інтернет
Ставка (платність участі)	
Може бути змінена (збільшена) під час гри	Фіксована і не змінюється під час гри
Можливість отримати виграш	
Виграшний фонд не сформований завчасно, а розмір виграшу зазвичай невідомий до початку розіграшу	Розмір виграшу фіксовано і визначено до проведення розіграшу, чітко визначений виграшний (призовий) фонд і категорії виграшів
Випадковість визначення переможця	
Переможець визначається випадковим чином на підставі генерації виграшної ігрової комбінації під час розіграшу	Переможець визначається на етапі виготовлення (генерації) лотерейних білетів до початку розіграшу
Розіграш	
Ініціювати розіграш можливо лише вчинення гравцем певних дій (натискання на кнопку, вибору карти тощо)	Розіграш не залежить від дій гравця, оскільки результат гри відомий і закладений в лотерейному білеті Гравець може отримати інформацію про виграшність лотерейного білета і розмір виграшу (у разі виграшності лотерейного білета) без ініціювання його розіграшу.
Виграшний (призовий) фонд	
Не формується	Завжди формується в розмірі не менше 50 відсотків від сум доходів, отриманих від прийняття ставок. Порядок формування та правила розподілу за категоріями виграшів визначено в умовах проведення лотерей
Заінтересованість в результатах гри	
Організатор азартної гри заінтересований в результатах розіграшу, оскільки програні гравцем гроші є його доходом, тому вживає заходів для заохочення гри (бонуси, додаткові ігри тощо)	Оператор лотереї не має заінтересованості в результатах гри, оскільки результат вже закладено в лотерейний білет на етапі його виготовлення і незалежно від виграшу чи програшу, більша частина кошів спрямовується у виграшний (призовий) фонд.
Візуальне відтворення розіграшу	
Обов'язкове, результат отримується за результатами візуального розіграшу. Забороняється проведення азартних ігор, що мають ознаки лотереї, у тому числі прийняття ставок на результати розіграшів лотерей	Не обов'язкове, результат відомий незалежно від візуального відтворення розіграшу. Забороняється проведення державних лотерей, які мають ознаки, у тому числі візуальні, азартних ігор у казино (циліндричних ігор (рулетка), ігор в кості, або відтворюють в будь-якій формі процес прокручування барабанів, який зовнішньо імітує процес розіграшу на гральному автоматі)

Пропозиції. Враховуючи викладені вище проблеми на європейський досвід на сьогодні розмежування азартних ігор та лотерей, які проводяться в мережі Інтернет є вкрай складним, а тому необхідним є вдосконалення законодавства та вчинення конкретних дій, які б вирішили ці проблеми, зокрема:

1. Верховній Раді України:

а) прийняти зміни до Законів України № 768 та № 5204 щодо врегулювання питань проведення азартних ігор та лотерей в мережі Інтернет, а також вирішити питання щодо дозволу чи заборони використання інших інструментів для дистанційного проведення азартних ігор чи лотерей.

2. Кабінету Міністрів України:

а) прийняти ліцензійні умови випуску та проведення лотерей та порядок конкурсного відбору операторів лотерей в Україні, передбачивши у ліцензійних умовах вимоги до візуалізації розіграшів лотерей, які проводяться в мережі інтернет. Це дозволить провести конкурс та надати операторам лотерей статус ліцензіатів за новими вимогами законодавства;

б) внести зміни до ліцензійних умов у сфері організації та проведення азартних ігор [49] в частині встановлення вимог до грального обладнання та процесу проведення азартних ігор в мережі інтернет, адже сьогодні вказаний документ просто копіює положення Закону № 768.

3. Комісії з регулювання азартних ігор та лотерей:

а) вжити заходів для розробки та введення в експлуатацію Державної системи онлайн-моніторингу відповідно до вимог Постанови КМУ № 171 від 16.02.2024 р [50];

б) відповідно до статті 7-1 Закону № 5204 встановити вимоги до лотерейного обладнання: розробити та прийняти технічний регламент лотерейного обладнання та/або встановити вимоги для проведення оцінки відповідності (стандартів, технічних регламентів і технічних умов у сфері випуску та проведення лотерей);

в) розширити перелік грального обладнання, яке підлягає сертифікації і передбачити, що там, де дозволено електронні розіграші, завжди сертифікується гральне обладнання;

г) після прийняття Кабміном необхідних нормативно-правових актів провести конкурс та видати ліцензії операторам лотерей.

Встановлення вимог до лотерейного та грального обладнання не дозволить використовувати лотерейне обладнання для проведення азартних ігор і навпаки, а дозволить експертам під час проведення товарознавчих експертиз відмежувати лотерейне і гральне обладнання.

Висновки. Чинне законодавство з питань організації та проведення азартних ігор, а також випуску та проведення лотерей містить ряд прогалин в правовому регулюванні, які суттєво

ускладнюють, а іноді і унеможливають розмежування цих видів діяльності. Така ситуація суттєво ускладнює процес встановлення події кримінального правопорушення по фактах вчинення незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей (ст. 203-2 КК України). Як наслідок, менше 10% розпочатих кримінальних проваджень за ст. 203-2 КК України закінчуються винесенням вироку суду, а злочинці уникають кримінальної відповідальності.

Обсяг ринку нелегального грального бізнесу залишається досить високим і доступним для населення, що негайно впливає і на економічну безпеку держави та благополуччя суспільства, адже незаконні азартні ігри використовуються для вербування населення країною-агресором для незаконної діяльності, фінансування підривної діяльності на території України через втягування гравців в ігрову залежність (лудоманію) та боргову яму.

Тому сьогодні вкрай потрібне вдосконалення чинного законодавства та вчинення рішучих дій Парламентом, Урядом та КРАІЛ, які б усунули існуючі прогалини в чинному законодавстві і дозволили чітко врегулювати та розмежувати діяльність з організації та проведення азартних ігор та діяльність з випуску та проведення лотерей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор: Закон України від 14 липня 2020 року № 768-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/768-20> (дата звернення: 10.04.2024).
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n1368> (дата звернення: 10.04.2024).
3. Про державні лотереї в Україні: Закон України від 6 вересня 2012 року № 5204-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5204-17#Text> (дата звернення: 10.04.2024).
4. Топорецька З.М. *Публічне управління гральним бізнесом та лотерейною діяльністю і протидія злочинам, пов'язаним з ними: теорія та практика: монографія*. Київ: Алерта, 2022. 424 с.
5. Дорогих В.М. *Адміністративно-правове регулювання грального бізнесу в Україні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07*. Національна академія держ. податкової служби України. Ірпінь, 2004. 197 с.
6. Майданик Н.І. *Договори азартної гри в цивільному праві України*. К.: Юстиніан, 2007. 264 с.
7. Гетманцев Д.О. *Азартна гра в Україні та за кордоном. Нарис сучасної теорії правового регулювання ігор на гроші*. К.: СЕЕМ Принт, 2008. 209 с.

8. Лиськов М.О. *Адміністративно-правові засади регулювання лотерейної сфери в Україні*: монографія. Київ : Освіта України, 2016. 319 с.
9. Сергієнко І.В., Фомін І.Ю., Хорольський Р.Б. *Правове регулювання грального бізнесу: європейський досвід, практика в пострадянських країнах, перспективи України*. Київ: Юридична компанія «Фомін, Сергієнко та партнери», 2015. 136 с.
10. Філютович-Герасименко В.С. *Адміністративно-правові засади протидії незаконному гральному бізнесу в Україні*: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. 22 с.
11. Петричко Н.О. *Незаконні азартні ігри: кримінально-правове та кримінологічне дослідження*: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2010. 258 с.
12. Савченко А.В. *Кримінально-правова кваліфікація незаконних азартних ігор*. *Адвокат*. 2010. № 1 (112). С. 40–44.
13. Рябчук С.В. *Кримінологічна характеристика та запобігання гральному бізнесу*: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2018. 218 с.
14. Топорецька З.М. *Особливості розслідування зайняття гральним бізнесом*: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2012. 19 с.
15. Профатіло К.В. *Адміністративно-правові засади діяльності Комісії з регулювання азартних ігор та лотерей*: дис. ... докт. філософії. Харків, 2023. 237 с.
16. Костюченко О., Балдич Н. *Легалізація азартних ігор в Україні: Як запобігти негативним проявам*. *European Journal of Economics and management*. 2021. № 7(5). С. 15–25. DOI: 10.46340/eujem.2021.7.5.3.
17. *Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2021 року*. URL: <https://gr.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultativih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 11.04.2024).
18. *Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2021 рік*. URL: https://data.gov.ua/dataset/sudova-statistika-richni-zviti-pro-zdiysnennya-pravosuddya-miscevimi-ta-apelyacijnimi-suda_767 (дата звернення: 11.04.2024).
19. *Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року*. URL: <https://gr.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultativih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 11.04.2024).
20. *Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2022 рік*. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova-statystyka/zvit_dsau_2022 (дата звернення: 11.04.2024).
21. *Звіт судів апеляційної інстанції про розгляд апеляційних скарг у порядку кримінального провадження за 2022 рік*. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova-statystyka/zvit_dsau_2022 (дата звернення: 11.04.2024).
22. *Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року*. URL: <https://gr.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultativih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 11.04.2024).
23. *Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2023 рік*. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova-statystyka/zvit_dsau_2023 (дата звернення: 11.04.2024).
24. Топорецька З.М. *Гральний бізнес як один з основних видів діяльності організованих злочинних угруповань*. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 1. С. 134–141.
25. Топорецька З.М. *Легалізація корупційних доходів з використанням грального бізнесу та лотерей. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 8–9 груд. 2022 р.) / [редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 291–296.
26. Погорецький М.А., Топорецька З.М. *Розслідування зайняття гральним бізнесом: процесуальні й криміналістичні засади*: монографія. К.: Алерта, 2015. 250 с.
27. Топорецька З.М. *Криміналістичне забезпечення доказування події кримінального правопорушення в кримінальних провадженнях про зайняття гральним бізнесом*. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 201–207.
28. Топорецька З.М. *Щодо доцільності віднесення поняття «лотерея» до азартних ігор*. Матеріали XIX Всеукраїнської науково-практичної конференції «Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи» (м. Київ, 24 листопада 2023 р.). Київ: НАВС, 2023. С. 99–102.
29. Топорецька З.М. *Лотереї: 50 питань і відповідей*: наук.-практ. вид.; за наук. ред. д.ю.н., проф. М.А. Погорецького. Київ: Алерта, 2019. 222 с.
30. Pohoretskyi M., Serhieieva D., Toporetska Z. *Доказування події шахрайства з фінансовими ресурсами у банківському секторі: проблемні питання*. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2019. № 28. Т. 1. С. 36–45.

31. Погорецький М.А., Сергєєва Д.Б. Світоглядні методологічні засади теорії кримінального процесуального доказування. *Криміналістика та судова експертологія: наука, навчання, практика* : матеріали 14 міжнар. Конгресу, м. Одеса, 13-15 вересня. у 2-х т. Т. 2. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С 531–542.
32. Погорецький М.А., Старенький О.С., Баганець О.В. та ін. *Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою: проблеми доказування стороною обвинувачення у досудовому розслідуванні*: монографія. за ред. д.ю.н., проф. М.А. Погорецького та С.С. Чернявського. К.: НАВС, 2017. 250 с.
33. Погорецький М.А. Нова концепція кримінального процесуального доказування. *Вісник кримінального судочинства України*. 2015. № 3. С. 63–79.
34. Про затвердження Переліку грального обладнання, що підлягає сертифікації: рішення Комісії з регулювання азартних ігор та лотерей від 01.04.2021 № 128. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0453-21#n15> (дата звернення: 11.04.2024).
35. Про затвердження Порядку проведення інспектування грального обладнання: рішення Комісії з регулювання азартних ігор та лотерей від 19.12.2022 № 453. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0233-23#Text> (дата звернення: 11.04.2024).
36. Погорецький М.А., Міцкан О.А. Стандарт доказування «обґрунтована підозра» у практиці Європейського суду з прав людини: вплив на вітчизняну правозастосовну практику. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 1. С. 37–49.
37. The European Lotteries. URL: <https://www.european-lotteries.org/> (дата звернення: 11.04.2024).
38. Bundesrecht konsolidiert: Gesamte Rechtsvorschrift für Glücksspielgesetz: Федеральний закон від 28 листопада 1989 р. № 620/1989. URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung>.
39. Про азартні гри: Закон Чеської республіки від 26 травня 2016 року № 86/2016 Sb URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2016-186> (дата звернення: 11.04.2024).
40. Про лотерею: Закон Фінляндії зі змінами від 22 грудня 2021 року № 1284/2021 URL: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2021/20211284> (дата звернення: 11.04.2024).
41. Правила проведення азартних ігор через мережу Інтернет або інші засоби телекомунікацій: Наказ Словенії зі змінами від 10 листопада 2023 року № 113/23 URL: <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=PRAV4612> (дата звернення: 11.04.2024).
42. Про ігри на щастя (ігри на гроші): Закон Чорногорії від 18 грудня 2007 № 40/11 URL: <https://gamblingcompliance.vixio.com/sites/default/files/inline-files/%28eng%29zakono-igrama-na-srecu%20montenegro%20%281%29%20%281%29.pdf> (дата звернення: 11.04.2024).
43. Про дистанційні азартні ігри: Указ Нідерландів від 15.07.2022 URL: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0044773/2022-07-15> (дата звернення: 11.04.2024).
44. Про азартні ігри: Закон Нідерландів від 01.10.2022 URL: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0002469/2022-10-01#TiteldeelI> (дата звернення: 11.04.2024).
45. Правила дистанційного проведення азартних ігор: Постанова Нідерландів від 12.10.2022 URL: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0044767/2022-12-10> (дата звернення: 11.04.2024).
46. Про азартні ігри та внесення змін до деяких законів: Закон Словаччини від 29.01.2019 № 30/2019 зб. URL: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2019/30/20230201> (дата звернення: 11.04.2024).
47. Щодо організації та проведення азартних ігор: Надзвичайна постанова Румунії від 24 червня 2009 року № 77. URL: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/108149> (дата звернення: 11.04.2024).
48. Про азартні ігри: Закон Естонії від 15.10.2008 № RT I 2008, 47, 261. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/117112017028?leiaKehtiv> (дата звернення: 11.04.2024).
49. Про затвердження ліцензійних умов у сфері організації та проведення азартних ігор: постанова Кабінету Міністрів України від 21 грудня 2020 р. № 1341. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.04.2024).
50. Про затвердження Порядку функціонування Державної системи онлайн-моніторингу: постанова Кабінету Міністрів України від 16 лютого 2024 р. № 171. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/kp240171?an=1> (дата звернення: 11.04.2024).